

**ПРАВОВА ОХОРОНА ДИТИНСТВА У СФЕРІ
ЦИВІЛЬНОГО (ШЛЮБНО-СІМЕЙНОГО)
ЗАКОНОДАВСТВА НА УКРАЇНСЬКИХ
ЗЕМЛЯХ КІН. ХVІІІ СТ. – 1917 Р.**

Наприкінці ХVІІІ ст. царським урядом було проведено ряд реформ, які призвели до ліквідації автономного ладу української Гетьманщини та поширення юрисдикції законодавства російської імперії на українські землі, що входили до її складу. у відносинах, що відбувалися за участю (безпосередньою або через представника) дітей, відчутно посилювався принцип *parens patria*, тобто прямої державної опіки над дитиною.

За миколи і законом від 23 липня 1829р. №3027, було суворо заборонено узаконення позашлюбних дітей, ніби з метою припинення подружніх зрад та підвищення моральності суспільства.

досить сумнівним видається досягнення заявленої мети, та регрес очевидний: було значно звужено коло дітей, що становили об'єкт правової охорони, де ж моральність? к.д. кавелін справедливо зазначав: «Щодо незаконнонароджених дітей..., нема законодавства, більш суворого та нещадного за російське».

Правові норми щодо охорони дитинства у сфері цивільного (шлюбно-сімейного) законодавства містилися у Зводі законів російської імперії в 1 кн. т. Х (Закони цивільні). ст.ст.172, 173, 175 33ц встановлювали обов'язки батьків щодо дітей: надавати дітям прожиток, одяг, та виховання добре і чесне, за своїм станом; моральне виховання має «сприяти видам уряду»; піклуватися про віддачу дітей на службу а у промисел, а дочок – заміж. Недопускалося перевищення батьківської влади, що деколи знаходило вираз у примушуванні дитини до укладання шлюбу або вступу до монастиря.

у Полтавській та чернігівській губерніях продовжували діяти постанови українського права, які були на рівних включені до 33ц. Зокрема, відмовитися від батьківських обов'язків можна було тільки на підставах чітко вказаних у ст. 167: посягання («підняття руки») на батьків; свідчення проти батьків у кримінальних справах «по злобі, а не через державну користь»; відмова взяти батьків на поруки у кримінальній справі; коли дочка веде розбещене життя;

посягання на батьківське майно; відмова старим батькам в утриманні; відмова батькам, що потрапили у скрутні обставини, у допомозі, якщо при цьому дитина користується батьківським майном.

ЗЗц досить повно регулював опікунські відносини. розрізнялася опіка за законом та заповітом. Після установи про губернії (1775), якою почалося перетворення опікунства на станову справу (окремо існували дворянська, міщанська та селянська опіка), продовженням принципу становості у встановленні опіки стали: 1) передача опікунських справ купців комерційним судам (одеса, Феодосія, рені), хоча в ході кодифікації 30-х рр. ХІХ ст. ці справи таки були у них вилучені; 2) передача опіки над дітьми козаків чорноморського козацького війська – суду цього війська, а в 1842 р. – експедиції військового правління; 3) доручення опіки над дітьми таврійського мусульманського духовенства – муфтію (1833); 4) створення окремих правил про опіку над дітьми татарських поселенців таврійської губернії (1837); 5) збереження в губерніях чернігівській та Полтавській особливих норм про опіку, які походили від статутів вкпрЖ. Після батьків до опіки залучалися у порядку черговості: рідні брати; дядьки та родичі по батьку; родичі по матері; заміжні родички по чоловічій лінії; заміжні родички по жіночій лінії (разом з чоловіками) (ст. 232).

особливістю опікунського права у цих українських губерніях був і підвищений статус матері. розлучення дітей з матір'ю не допускалося, а опікуни мали доставляти їй потрібні для виховання дітей доходи з підопічного майна (ст. 264).

відповідно до «Положення про виправні притулки» 1866 р. був передбачений патронат над неповнолітніми, що звільнилися з місць позбавлення волі, почали створюватися перші притулки та виправні заклади для неповнолітніх жебраків та правопорушників. один із перших таких закладів було створено у києві.

Законом від 12 березня 1891 р. було, нарешті, дозволено легалізацію незаконнонароджених дітей шляхом подальшого шлюбу батьків. Закон цей вносив лише часткові виправлення в існуюче зло: по-перше, він стосується лише християнського населення, по-друге, — допускає усиновлення шляхом подальшого шлюбу батьків, якщо в момент зачаття незаконнонародженого жоден з них не був у шлюбному зв'язку. Законом від 3 червня 1902 р. були визнані законними діти, народжені у недійсному шлюбі і дозволене їх усиновлення. обов'язки з утримання та виховання позашлюбної дитини залишалися на матері, але відсутність у неї коштів ставала підставою для залучення батька до виконання певних обов'язків.

На поч. XX ст. безпритульність та бездоглядність, які традиційно нівелювалися силами селянської громади та церковних парафій, переростали в загальносуспільну проблему, яку спочатку намагалися вирішити суто громадськими засобами, наприклад, за рахунок благодійності. так, київське товариство сприяння вихованню і захисту дітей (виникло у 1902 р.) відкрило безкоштовний народний дитячий садок з притулком для сиріт і напівсиріт із бідних верств. до 1917 р. в українських землях існувало близько 100 притулків для дітей старшого віку, та вони створювалися як благодійні установи соціальної опіки дітей бідноти, що забезпечували їх тільки матеріально і не мали виховної та освітньої функцій.

Законодавчо проблеми дітей вулиці були майже не врегульовані аж до 1909 р., коли був ухвалений Закон «Про виховно-виправні установи для неповнолітніх». вони могли засновуватися державними органами, земствами та міськими думами, церквою, приватними особами. Безпритульні діти, діти-жебраки та бродяги у віці від 10 до 17 р. підлягали поміщенню до таких установ до виправлення або досягнення 18 р.